

LEV TOLSTOI RĂZBOI ȘI PACE *

*Traducere din limba rusă și note
de Nicolae Iliescu*

Lev Nikolaevici Tolstoi (1828–1910), romancier, povestitor, eseist și dramaturg rus, este unul dintre cei mai mari scriitori ai literaturii universale. Tolstoi a creat o operă monumentală, alcătuită din scrieri autobiografice – *Copilăria* (1852), *Adolescența* (1854), *Tinerețea* (1856); romane care sondează sufletul și convingerile morale ale omului, pe fundalul istoric al secolului al XIX-lea – *Război și pace* (1865–1869), *Anna Karenina* (1873–1877), *Învierea* (1899); nuvele și povestiri – *Amintiri din Sevastopol* (1855–1856), *Trei morți* (1859), *Cazacii* (1863), *Prizonierul din Caucaz* (1872), *Moartea lui Ivan Ilici* (1884–1886), *Sonata Kreutzer* (1889–1891), *Stăpân și slugă* (1895), *Părintele Serghei* (1898), *Cuponul fals* (1911; scris în perioada 1896–1904), *Hagi-Murad* (1912; scris în perioada 1902–1904), dar și piese de teatru – *Puterea întunericului* (1886), *Cadavrul viu* (1900) – și scrieri filosofice. Tolstoi a fost și un reformator în domeniul educației și, spre sfârșitul vieții, un comentator al învățăturilor biblice.

CUPRINS

Partea întâi.....	5
Partea a doua.....	175
Partea a treia.....	311
Partea a patra	455
Partea a cincea	533
Partea a șasea.....	643
Partea a șaptea.....	749
Partea a opta.....	821

I

– *Eh bien, mon prince, Gènes et Lucques ne sont plus que des apanages, des domeniî, de la famille Buonaparte. Non, je vous prévîens, que si vous ne me dites pas que nous avons la guerre, si vous vous permettez encore de pallier toutes les infamies, toutes les atrocités de cet Antéchrist (ma parole, j'y crois) je ne vous connais plus, vous n'êtes plus mon ami, vous n'êtes plus robul meu credincios, comme vous dites.*¹ Ah, bună seara, bună seara, prințe. *Je vois que je vous fais peur*², ia loc, te rog, vreau să-mi spui totul.

Astfel perora în iulie 1805 faimoasa Anna Pavlovna Schèrer, domnișoară de onoare și confidentă a împărătesei Maria Feodorovna, întâmpinându-l pe prințul Vasili, demnitar important, care sosise cel dintâi la serata ei. Anna Pavlovna tușise vreo câteva zile, avusese *gripă*, cum zicea ea (*gripă* era atunci un cuvânt nou și nu-l folosea decât puțină lume). Toate bilețelele, expediate de dimineață cu un lacheu chipeș,

¹ Ei bine, prințe, Genova și Lucca nu sunt decât domeniile familiei Bonaparte. Nu, te previn, dacă nu-mi vei spune că suntem în război, dacă îți vei mai permite să scuzi toate infamiile, toate atrocitățile acestui Antichrist (zău, eu cred că este Antichrist), nu te mai cunosc, nu mai ești prietenul meu, nu mai ești robul meu credincios, cum spui dumneata. (în limba franceză în original)

² Văd că te sperii. (în limba franceză în original)

conțineau, fără deosebire, același mesaj: „*Si vous n'avez rien de mieux à faire, monsieur le comte (sau mon prince), et si la perspective de passer la soirée chez une pauvre malade ne vous effraye pas trop, je serai charmée de vous voir chez moi entre 7 et 10 heures. Annette Schérer.*”¹

– *Dieu, quelle virulente sortie!*² răspunse prințul intrând, câtuși de puțin tulburat de această primire.

Purta mundir de curtean, ciorapi, ghete, zorzoane și decorații, iar pe fața lătăreată avea o expresie senină.

Vorbea acea franceză elegantă, în care nu numai că vorbeau, ci și gândeau bunicii noștri, și cu acele intonații protectoare, proprii unui om important, îmbătrânit în societatea înaltă și pe lângă curtea imperială.

Se apropie de Anna Pavlovna, îi sărută mâna, prezentându-i chelia lui parfumată, strălucitoare, și se așeză comod pe canapea.

– *Avant tout, dites-moi, comment vous allez, chère amie?*³ Liniștește-mă, spuse el fără să-și schimbe vocea și nici tonul în care, alături de bună-cuviință și simpatie, răzbăteau nepăsare și chiar ironie.

– Cum poți să fii sănătoasă... când suferi din punct de vedere moral? Poți oare, când ești om cu simțire, să rămâi netulburat în vremurile noastre? rosti Anna Pavlovna. Sper că rămâi la mine toată seara?

¹ Dacă nu aveți nimic mai bun de făcut, domnule conte (sau prințe), și dacă perspectiva de a vă petrece o seară la o biată bolnavă nu vă sperie prea tare, voi fi nespus de fericită să vă văd la mine între orele 7 și 10. Annette Schérer. (În limba franceză în original)

² Dumnezeule, ce izbucnire înverșunată! (În limba franceză în original)

³ Mai întâi, să-mi spui cum îți merge cu sănătatea, dragă prietenă? (În limba franceză în original)

– Și ce să fac cu recepția ambasadorului englez? Astăzi e **miercuri**. Trebuie neapărat să fiu prezent, spuse prințul. Fiica mea trece să mă ia. Mă duce acolo.

– Credeam că recepția de astăzi a fost contramandată. *Je vous avoue que toutes ces fêtes et tous ces feux d'artifice commencent à devenir insipides.*¹

– Dacă s-ar fi știut că aceasta e dorința dumitale, recepția ar fi fost contramandată, rosti prințul, din obișnuință, ca un **automat**, spunând lucruri care nu voia, de fapt, să fie crezute.

– *Ne me tourmentez pas. Eh bien, qu'a-t-on décidé par rapport à la dépêche de Novosilzoff? Vous savez tout.*²

– Cum să-ți spun? rosti prințul pe un ton rece, plictisit. *Qu'a-t-on décidé? On a décidé que Buonaparte a brûlé ses vaisseaux, et je crois que nous sommes en train de brûler les nôtres.*³

Prințul Vasili vorbea întotdeauna alene, precum își rostește un actor rolul într-o piesă veche. Anna Pavlovna Schérer, dimpotrivă, în ciuda celor patruzeci de ani ai săi, era plină de însuflețire și de elan.

Entuziasmul îi statornicise faima în societate, și, uneori, când nu avea chef, ca să nu înșele așteptările celor care o cunoșteau, se prefăcea entuziastă. Surâsul cuminte, care strălucea veșnic pe chipul Annei Pavlovna, deși nu se prea potrivea cu trăsăturile ei cam veștejite, exprima, ca la copiii răsfățați, conștiința necurmată a cusurului său adorabil, pe care nu vrea, nu poate și nu găsește de cuviință să și-l îndrepte.

¹ Mărturisesc că toate aceste recepții și focuri de artificii au început să devină plictisitoare. (În limba franceză în original)

² Nu mă chinui. Ei bine, ce s-a hotărât în legătură cu depeșa lui Novosilțov? Dumneata, care le știi pe toate. (În limba franceză în original)

³ Ce au hotărât? Au hotărât că Bonaparte nu și-a lăsat nici o porțiță de scăpare, și noi, de asemenea, cred că suntem gata să facem ca el. (În limba franceză în original)

Pe la mijlocul discuției privind situația politică, Anna Pavlovna se înflăcăra:

– Ah, să nu-mi vorbești mie de Austria! Poate că nu înțeleg eu, însă Austria n-a dorit niciodată și nu dorește război. Ea o să trădeze. Numai Rusia poate să fie salvatoarea Europei. Binefăcătorul nostru își cunoaște menirea înaltă și îi va rămâne credincios. Este singurul lucru în care cred. Bunului și admirabilului nostru suveran îi va reveni un rol magnific în lume, el este atât de virtuos și de bun, încât Dumnezeu o să-l ajute, iar el își va împlini menirea și va strivi hidra revoluției, care în prezent este și mai cumplită în persoana acestui ucigaș și nelegiuit. Doar noi putem să răscumpărăm sângele celui fără de prihană. Te întreb, pe cine putem să ne bizuim?... Anglia, cu spiritul ei negustoresc, nu va înțelege și nici nu va putea să înțeleagă întreaga noblete a sufletului împăratului Alexandru. Ea a refuzat să evacueze Malta. Vrea să știe, să surprindă, gândul ascuns al acțiunilor noastre. Ce i-au spus lui Novosilțov?... Nimic. Ei n-au înțeles și nici nu pot să înțeleagă abnegația împăratului nostru, care nu dorește nimic pentru sine și dorește totul pentru binele lumii. Și ei ce au făgăduit? Nimic. Chiar dacă au făgăduit ceva – tot degeaba! Prusia a și declarat că Bonaparte este invincibil și că Europa întreagă este cu totul neputincioasă în fața lui... Eu nu cred nici un cuvânt din ce spune Hardenberg ori Haugwitz. *Cette fameuse neutralité prussienne, ce n'est qu'un piège.*¹ Eu nu cred decât într-unul Dumnezeu și în destinul excepțional al iubitului nostru împărat. El va salva Europa!

Ea se opri brusc, și un surâs ironic, destinat propriei înflăcăării, îi lumină fața.

– Cred, spuse prințul zâmbind, că de te-ar fi trimis pe dumneata în locul dragului nostru Wintzengerode, ai fi smuls

¹ Această faimoasă neutralitate a Prusiei nu este decât o capcană. (în limba franceză în original)

cu forța acordul regelui prusac. Ești foarte elocventă. Îmi oferi un ceai?

– Îndată. *À propos*, adăugă ea, liniștindu-se, astăzi o să am doi oaspeți foarte interesanți, *le vicomte de Mortemart, il est allié aux Montmorency par les Rohans*¹, una dintre cele mai bune familii din Franța. Este unul dintre emigranții marcanți, adevărați. Apoi, *l'abbé Morio*², cunoști această minte sclipitoare? A fost primit de suveran. Știai?

– Al! O să fie tare bucuros, rosti prințul. Spune-mi, adăugă el neglijent, de parcă tocmai își amintise ceva fără importanță, când ceea ce întreba constituia, de fapt, scopul principal al vizitei lui, spune-mi, este adevărat că *l'impératrice-mère*³ dorește numirea baronului Funke ca prim-secretar la ambasada din Viena? *C'est un pauvre sire ce baron, à ce qu'il paraît!*⁴

Prințul Vasili dorea să dobândească numirea fiului său în acest post, pe care alții, prin mijlocirea împărătesei Maria Feodorovna, se străduiau s-o obțină pentru baron.

Anna Pavlovna aproape închise ochii în semn că nici ea, nici altcineva nu pot să judece hotărârile împărătesei.

– *Monsieur le baron de Funke a été recommandé a l'impératrice-mère par sa soeur*⁵, doar atât spuse ea pe un ton indispus și sec.

Când Anna Pavlovna aminti de împărăteasă, pe fața ei se așternu brusc o expresie sinceră de adânc respect și devotament, amestecată cu tristețe, ceea ce se întâmpla de fiecare

¹ Apropos... viconteles de Mortemart, el se înrudește cu Montmorency prin familia Rohan. (în limba franceză în original)

² Abatele Morio (în limba franceză în original)

³ Împărăteasa-mamă. (în limba franceză în original)

⁴ După cât se pare, acest baron este un om de nimic. (în limba franceză în original)

⁵ Domnul baron Funke a fost recomandat împărătesei-mamă de către sora ei. (în limba franceză în original)

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

LEV TOLSTOI
RĂZBOI ȘI PACE

**

*Traducere din limba rusă și note
de Nicolae Iliescu*

LITERA
București
2020

CUPRINS

Partea a noua.....	5
Partea a zecea.....	127
Partea a unsprezecea.....	337
Partea a douăsprezecea.....	507
Partea a treisprezecea.....	589
Partea a paisprezecea.....	657
Partea a cincisprezecea.....	725
Epilog.....	805
Partea întâi.....	807
Partea a doua.....	887

I

La sfârșitul anului 1811, începură înarmarea și concentrarea masivă a forțelor Europei Occidentale, și în 1812, aceste forțe – milioane de oameni (socotind și pe cei ce se ocupau cu transportul și aprovizionarea armatei) – își începură marșul de la Apus către Răsărit, în direcția frontierelor Rusiei, spre care, tot din 1811, se îndreptau și forțele rusești. La 12 iunie, forțele Europei Occidentale trecură granițele Rusiei și începu războiul, adică se produse un eveniment contrar rațiunii și firii umane. Milioane de oameni săvârșiră unii împotriva altora un număr infinit de nelegiuiri, de înșelătorii, trădări, furturi, falsificări și emisiuni de monede false, jafuri, incendii și crime pe care veacuri de-a rândul nu le-ar putea înregistra cronicile tuturor tribunalelor din lume și pe care, în această perioadă, cei care le săvârșeau nu le socoteau ca pe niște nelegiuiri.

Oare ce o fi generat acest eveniment neobișnuit? Care erau cauzele lui? Istoricii, cu o certitudine plină de naivitate, spun că aceste cauze sunt ofensa adusă ducelui de Oldenburg, nerespectarea blocadei continentale, setea de putere a lui Napoleon, intransigența lui Alexandru, greșelile diplomaților etc.

Prin urmare, ar fi fost de ajuns ca Metternich, Rumianțev sau Talleyrand, între o recepție la curte și un festin, să se străduiască să redacteze o hârtie ingenioasă, ori Napoleon să-i scrie lui Alexandru: *Monsieur mon frère, je consens à*

*rendre le duché du duc d'Oldenbourg*¹, și aproape nimeni n-ar mai fi pomenit de război! Se înțelege că așa vedeau lucrurile contemporanii. E de înțeles că Napoleon atribuia cauzele războiului intrigilor Angliei (cum a și declarat pe insula Sfânta Elena); este de înțeles că membrii Camerei engleze vedeau această cauză în setea de putere a lui Napoleon; prințul de Oldenburg – în samavolnicia săvârșită împotriva lui; negustorimea – în blocada continentală care ruina Europa; bătrânii soldați și generalii – în necesitatea de a fi folosiți în luptă; legitimiștii din vremea aceea – în a restabili *les bons principes*², iar diplomații epocii – în faptul că Napoleon a aflat secretul alianței încheiate în 1809 între Rusia și Austria, și că *memorandumul nr. 178* a fost prost redactat. Se înțelege că aceste cauze și multe altele, al căror număr infinit depinde de imensa diversitate a punctelor de vedere, sunt invocate de contemporani; însă pentru noi, posteritatea, care privim acest eveniment grandios în toată amploarea lui și care îi înțelegem sensul simplu și cumplit, aceste cauze ni se par insuficiente. Noi nu putem înțelege ca milioane de creștini să se ucidă și să se chinuie unii pe alții numai pentru că Napoleon este ahtiat după putere, Alexandru este intransigent, politica Angliei este perfidă și ducele de Oldenburg e ofensat. Noi nu înțelegem ce legătură poate să existe între aceste circumstanțe și faptul însuși al crimelor și violențelor; de ce, pentru ofensa adusă ducelui, mii de oameni de la celălalt capăt al Europei au ucis și au ruinat locuitorii din guberniile Smolensk și Moscova, fiind la rândul lor uciși de aceștia?

Pentru noi, posteritatea, care nu suntem istorici și nici nu avem pasiunea cercetării și, astfel, apreciem evenimentul cu bunul-simț nealterat, aceste cauze ne apar într-un număr

incalculabil. Cu cât ne adâncim mai mult în căutarea acestor cauze, descoperim că ele sunt și mai multe, iar fiecare cauză luată separat, sau o serie întreagă de cauze ni se par la fel de juste în sine și la fel de false prin lipsa lor de importanță în comparație cu imensitatea evenimentului și prin incapacitatea lor (fără intervenția tuturilor celorlalte cauze, concordante) de a determina evenimentul produs. O cauză asemănătoare cu refuzul lui Napoleon de a-și deplasa trupele dincolo de Vistula și de a retroceda ducatul de Oldenburg ni se pare să fie și dorința sau refuzul primului caporal francez de a se reangaja: căci dacă el n-ar fi dorit să se reangajeze, și n-ar fi vrut nici al doilea, nici al treilea, nici al o miilea caporal sau soldat, armata lui Napoleon ar fi avut mai puțini oameni și războiul n-ar mai fi putut avea loc.

Dacă Napoleon n-ar fi fost jignit de cererea de a se retrage dincolo de Vistula și n-ar fi ordonat trupelor să înainteze, n-ar fi fost război; și dacă toți sergenții ar fi refuzat să se reangajeze, războiul – de asemenea – n-ar fi putut avea loc. La fel, războiul ar fi fost imposibil fără intrigile Angliei, fără prințul de Oldenburg, fără ofensa resimțită de Alexandru, fără autocrația din Rusia, fără Revoluția Franceză, Directoratul și Imperiul care i-au urmat, fără tot ce a provocat Revoluția Franceză și așa mai departe. Fără vreuna dintre aceste cauze nu s-ar fi putut întâmpla nimic. Așadar, toate aceste cauze – miliarde la număr – au concurat ca să producă evenimentul. Astfel, nici una nu a fost cauza exclusivă a evenimentului, iar acesta s-a produs numai pentru că trebuia să se producă. Era nevoie ca milioane de oameni, lepădându-se de orice simțământ uman și de rațiune, să vină de la Apus la Răsărit ca să-și ucidă semenii, tot așa cum, cu câteva secole înainte, de la Răsărit la Apus au năvălit hoarde întregi de oameni, ucigându-și semenii.

Acțiunile lui Napoleon și ale lui Alexandru, de cuvântul cărora depindea, se pare, ca evenimentul să se producă ori să nu se producă, erau la fel de puțin arbitrare, ca și acțiunile

¹ Sire și frate al meu, consimt să înapoiez ducatul ducelui de Oldenburg, (în limba franceză în original)

² Bunele principii (în limba franceză în original)

fiecărui soldat care ajunsese la război prin voia sorții sau prin incorporare. Nu putea să fie altfel, fiindcă, pentru ca voința lui Napoleon și cea a lui Alexandru (oamenii de care părea că depinde evenimentul) să fie îndeplinite, era nevoie de coincidența unei multitudini de circumstanțe; una singură dacă ar fi lipsit – evenimentul nu ar fi putut să aibă loc. Era nevoie ca milioanele de oameni, în mâinile cărora se afla forța efectivă, ostașii, care trăgeau, care transportau proviziile și tunurile, era nevoie ca ei să accepte să îndeplinească voința acestor indivizi singulari și slabi, fiind siliți să facă asta de numărul infinit al cauzelor diverse și complexe.

Fatalismul în istorie este inevitabil pentru a explica fenomenele iraționale (adică acelea a căror rațiune nu o înțelegem). Cu cât ne căznim mai mult să explicăm rațional aceste fenomene în istorie, ele devin cu atât mai iraționale și de neînțeles.

Fiecare om trăiește pentru sine, își folosește libertatea pentru a-și atinge scopurile personale și simte din toată ființa lui că poate ori nu poate să facă ori să nu facă o anumită faptă; însă îndată ce a făcut-o, această faptă, săvârșită într-un moment anumit al timpului, devine ireversibilă și capătă proprietatea de bun al istoriei, în cadrul căreia nu mai are o semnificație liberă, ci una predeterminată.

Viața fiecărui om are două fațete: viața particulară, care este cu atât mai liberă cu cât interesele ei sunt mai abstracte, și viața elementară, de turmă, în care omul se supune inevitabil legilor ce i-au fost prescrise.

Omul trăiește conștient pentru sine, el este însă un instrument inconștient pentru atingerea scopurilor istorice, general umane. Fapta săvârșită este ireversibilă și acțiunea ei, potrivit-se în timp cu milioane de acțiuni săvârșite de alți oameni, capătă semnificație istorică. Cu cât omul se află mai sus pe scara socială, cu cât mai mare este numărul oamenilor cu care el are relații, cu atât mai multă putere are asupra celorlalți

oameni, cu atât mai evident este caracterul predeterminat și inevitabil al fiecăreia dintre faptele sale.

„Inima regilor se află în mâinile Domnului.“

Regele este servul istoriei.

Istoria, adică viața inconștientă, comună, de turmă a omenirii, se folosește de fiecare clipă din viața regilor ca de un instrument pentru atingerea scopurilor proprii.

Deși acum, în 1812, Napoleon era mai convins ca oricând că numai de el depindea *de verser ou de ne pas verser le sang de ses peuples*¹ (cum îi scria Alexandru în ultima scrisoare), nu fusese niciodată mai supus ca acum acelor legi iminente care îl constrâneau (deși el credea că acționează după bunul său plac) să facă pentru binele comun, pentru istorie, ceea ce trebuia să se îndeplinească.

Oamenii Apusului mășlăluiau spre cei din Răsărit pentru a se omori unii pe alții. Și în virtutea legii coincidenței cauzelor, mii de cauze mărunte ale acestei mișcări și ale acestui război se ivesc de la sine și coincid cu acest eveniment: reproșurile pentru încălcarea blocadei continentale, și ducele de Oldenburg, și intrarea trupelor în Prusia efectuată (cum credea Napoleon) numai pentru a obține o pace armată, și faptul că împăratului francezilor îi plăcea războiul și se obișnuise cu el, care coincidea cu înclinațiile poporului său, atracția pentru grandoarea preparativelor, și cheltuielile pricinuite de aceste preparative, și necesitatea asigurării unor câștiguri care să compenseze cheltuielile și onorurile amețitoare de la Dresda, și tratativele diplomatice, care, după opinia contemporanilor, au fost duse cu dorința sinceră de pace și care n-au făcut decât să atingă în amorul-propriu o parte sau alta, și milioane de milioane de alte cauze concurând la săvârșirea evenimentului sau coincidând cu el.

¹ Să verse ori să nu verse sângele popoarelor sale (în limba franceză în original)